

СЕКЦІЯ 1. ІНФОРМАЦІЯ, КОМУНІКАЦІЯ, СУСПІЛЬНИЙ РОЗВИТОК: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА СУЧАСНІ ПРАКТИКИ

УДК 167:004.6]:[378.4+02+069]

*Ярошенко Тетяна Олександрівна,
керівниця Центру наукометрії та цифрової підтримки досліджень
Національного університету «Києво-Могилянська академія»,
доцентка Навчально-наукового інституту
Київського національного університету культури і мистецтв,
кандидатка історичних наук, доцентка,
м. Київ, Україна*

*Сербін Олег Олегович,
в.о. генерального директора
Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого,
професор Навчально-наукового інституту
Київського національного університету культури і мистецтв,
доктор наук з соціальних комунікацій,
м. Київ, Україна*

ЦИФРОВА ГУМАНІТАРИСТИКА: БІБЛІОТЕКОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

ІКТ продовжують змінювати наше уявлення про суспільство й культуру – сфери, які традиційно досліджують гуманітарні науки. У світі великих даних, електронних бібліотек, цифрових архівів, систем потокового передавання в реальному часі наша культура кардинально змінюється. Цифрові дані (оцифровані або «народжені» в цифрі), віртуальна реальність, 3D-моделі, мультимедіа – нині це реалії не лише повсякчасного життя, а й наукової діяльності.

Цифровізація увійшла і в інформаційне поле гуманітарних досліджень, і від простого використання цифрового інструментарію під час їхнього проведення, трансформувалась в особливу галузь науки, яку називають **цифровою гуманітаристикою**, або цифровими гуманітарними науками (Digital Humanities). Термін «цифрова гуманітаристика» вже набув загального визнання у світі: майже 20 років тому у виданні Blackwell *Companion to Digital Humanities* « [Schreibman S. et al, 2004], було вперше вжито це визначення на зміну humanities computing; і вже понад 10 років минуло від дати ухвалення Маніфесту з цифрової гуманітаристики [Manifesto for the Digital Humanities, 2011], в світі створено сотні відповідних університетських центрів, проведено численні дослідження, конференції, написано тисячі публікацій на цю тему. Університети в США, Канаді, Західній Європі вже пропонують освітні бакалаврські чи магістерські програми з цифрових гуманітарних наук, або сертифікатні програми для професіоналів, які вже мають освіту в галузі гуманітарних і соціальних наук. Причём, запроваджуються такі програми, передусім в «бібліотечних школах», які здебільшого вже називають інформаційними (iSchool).

Дискусії щодо терміну, предмета, методів, сервісів, технологій тощо в цій царині не вщухають: «Разом із цифровими архівами, кількісним аналізом і проєктами зі створення інструментів, які колись характеризували цю сферу, цифрова гуманітаристика тепер охоплює широкий спектр методів і практик: візуалізація великих наборів зображень, 3D-моделювання історичних артефактів, «народжені в цифрі» дисертації, активізм хештегів і їх аналіз, ігри в альтернативній реальності, віртуальні реальності тощо. У так званому «великому наметі» часом важко точно визначити, що саме передбачає цифрова гуманітаристика» [Gold & Klein, 2019]. Принциповим для цифрової гуманітаристики є її

міждисциплінарний характер, що базується на синергії гуманітарних наук і досліджень у галузі комп'ютерних наук, математики, статистики, бібліотечної та архівної справи тощо. Практичне застосування здобутків цифрової гуманітаристики пов'язують із кодуванням і декодуванням текстових джерел, лексикометрією, конструюванням географічних інформаційних систем, цифровим і мультимедійним мистецтвом, цифровою журналістикою, створенням електронних бібліотек та інших проєктів оцифрування й збереження культурної спадщини, віртуальних музеїв, галерей, репозитаріїв публікацій і даних тощо. Гуманітарні науки сьогодні, сприймаючи ці цифрові технологічні та наукові виклики, все ще перебувають на етапі переосмислення, а дискусії, дебати, роздуми, обговорення щодо цифрової гуманітаристики та її впровадження в практики, проєкти, моделі тривають.

Активними учасниками творення нової галузі є бібліотекарі, які впевнено здобувають компетенцій та відкривають нові сервіси, пов'язані із цифровою наукою, і які можуть не лише допомагати науковцям у цій предметній галузі (пошук інформації, створення цифрових колекцій, репозитаріїв, метаданих тощо), але й стати активними членами дослідницького колективу на різних етапах життєвого циклу гуманітарних досліджень. Адже саме бібліотечні фахівці мають досвід та навички у цифровому кураторстві, зокрема, у процесах зберігання та збереження цифрових об'єктів та якісного створення метаданих. Численні проєкти бібліотек, які самостійно чи у партнерстві з дослідниками та ІТ-фахівцями створюють бази даних та бази знань, цифрові бібліотеки та репозитарії, цифрові енциклопедії та виставки, активно залучаються до створення цифрового контенту в соцмережах, блогах, вікі-проєктах, створюють і наповнюють сайти, освоюють технології віртуальних реконструкцій та цифрового картографування – все це реалії сучасної бібліотеки.

Проєкти цифрової гуманітаристики вже втілено в цифрових бібліотеках, музеях, архівах, репозитаріях, базах даних, цифрових бібліографіях, аналогових аудіо/візуальних/мультимедійних колекціях, концептуальних моделях тезаурусів чи таксономії, географічних інформаційних системах (ГІС), проєктах візуалізації (візуальне представлення даних із різних джерел/колекцій/репозитаріїв тощо).

Вітчизняні цілісні дослідження цифрової гуманітаристики як нової галузі усе ще здебільшого попереду, ще не склалась й інституалізація (створення центрів цифрової гуманітаристики, які б об'єднували науковців-гуманітаріїв та фахівців бібліотек, ІТ, математиків та ін.). Разом з тим, окремі українські проєкти цілком заслуговують на міжнародне визнання, особливо ті, що стосуються збереження культурної спадщини, створення цифрових бібліотек та інституційних репозитаріїв, цифрових енциклопедій, віртуальних музеїв тощо. Серед проєктів, що ініційовані вітчизняними бібліотеками, найбільше електронних бібліотек та проєктів оцифрування культурної спадщини: наприклад, «Культура України» (Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого, <https://elib.nlu.org.ua/>), Цифрова бібліотека Києва (Київська публічна бібліотека ім. Лесі Українки, <https://dlib.kiev.ua/>), Цифровий архів *eScriptorium*» (<http://escriptorium.univer.kharkov.ua>) Харківського національного університету ім. Каразіна та ін.; віртуальних музеїв (наприклад, віртуальний музей Києво-Могилянської академії, <https://vm.ukma.edu.ua> [Дубровіна, 2020; Копанєва, 2018; Ярошенко, 2019]). Однак, і в цьому напрямку варто не зупинятися, доповнювати такі цифрові колекції інструментами та послугами для різних типів наукових даних, забезпечувати їхню модульність та динамічність. Тексти в цифрових бібліотеках мають піддаватися машинному обчисленню, а не лише «доставлятися машиною», дані мають бути не статичними елементами (фіксованими об'єктами), а забезпечувати інтерактивність оптичних символів та обробку природної мови. Цифрові дані повинні включати не лише метадані, але й повний текстовий пошук чи пошук ідентифікованих фрагментів текстів; постійні ідентифікатори; пропонувати рівні автоматичних і напіваавтоматичних структурних, лінгвістичних і семантичних анотацій із підтримкою краудсорсингових виправлень; інтегрувати словники та інші типи довідкових служб для запиту безпосередньо з тексту тощо (за концепцією «Як цифрові бібліотеки

можуть бути дружніми до цифрової гуманістики» (World DH-friendly digital libraries) Т. Тасовак [Tasovac, 2015].

Бібліотеки та бібліотекарі зіграли вирішальну роль в історії цифрової гуманістики та продовжують активну роль у її розбудові. З перших днів бібліотекарі були лідерами у проєктах оцифрування, тепер їх можна зустріти у проєктах інтелектуального аналізу текстів, створення журналів чи цілих видавництв відкритого доступу. Численні цифрові гуманітарні проєкти «народжуються» саме в бібліотеках. Бібліотеки перебудовують власні сервіси, а бібліотекарі активно навчаються для того, щоб бути справжніми співавторами та партнерами в соціогуманітарних дослідженнях. Слід розвивати цей напрям активніше, доповнювати його інфраструктуру, сприяти інституалізації, а також розбудовувати відповідні навчальні та тренінгові програми для бібліотекарів.

Література

1. Копанєва В. О. Становлення цифрової гуманістики. *Вісник Книжкової палати*. 2018. № 6. С. 42–45.
2. Цифрова гуманістика та бази даних документальної культурної спадщини в бібліотеках України / Л. А. Дубровіна, К. В. Лобузін, О. С. Онищенко, Г. В. Боряк. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2020. Вип. 25. С. 290–309.
3. Ярошенко Т., Чуканова С. Роль цифрової гуманістики у модернізації сучасного бібліотекознавства. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2018. Вип. 1. С. 10–17.
4. Tasovac T. Not All Texts Were Born Equal: Toward DH-friendly Digital Libraries, European One-Day Seminar, University of Lille 3, Lille 27 May 2015.
5. Gold M. K., Klein L. F. Debates in the digital humanities. University of Minnesota Press, 2019. URL: <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=2106486> (accessed 9.03.2023).
6. Manifesto for the Digital Humanities. 2011. URL: <https://tcp.hypotheses.org/411> (accessed 11.03.2023).
7. Schreibman S., Siemens R. G., Unsworth J. A companion to digital humanities. Malden, MA : Blackwell Pub., 2004. xxvii, 611 p.

УДК 655.42:355.48(470+571:477)

Медведєва Валентина Миколаївна,
професорка кафедри інформаційних технологій
Київського національного університету культури і мистецтв,
кандидатка педагогічних наук, професорка,
заслужена працівниця культури України,
м. Київ, Україна

УКРАЇНСЬКИЙ КНИЖКОВИЙ РИНОК В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2022–2023): ДИНАМІКА ЗМІН І КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ

Книжковий ринок України проходить випробування війною – продовжує існувати і знаходить можливості для розвитку. Не можна не задати питання: а що ж стало тим підґрунтям, що спонукало видавців докладати зусиль для його розвитку, пошуку спонсорів, співпраці зі спорідненими інституціями та заохочення авторів.

Сповна оцінити масштаби збитків галузі книговидавництва сьогодні практично неможливо, а повний перелік об'єктів, що постраждали від російського вторгнення, лише формується.